

התערבויות ממשלתיות העושות שימוש בתובנות פסיכולוגיות – למה זה מטריד אותנו?

אריאל רובינשטיין

אילה ארד

ד"ר אילה ארד היא חברת סגל בפקולטה לניהול ע"ש קולר באוניברסיטת תל אביב בתחום כלכלת עסקים ואסטרטגיה. אילה עשתה את כל לימודיה באוניברסיטת תל אביב והשתלמות פוסט-דוקטורט באוניברסיטה של קליפורניה בברקלי. היא עוסקת ביהוי תהליכי קבלת החלטות באמצעות ניסויים ובחיבור מודלים המבוססים על ממצאי הניסויים.

פרופ' אריאל רובינשטיין הוא חבר סגל בבית הספר לכלכלה באוניברסיטת תל אביב ובמחלקה לכלכלה באוניברסיטת ניו יורק. אריאל עשה את כל לימודיו באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא עוסק ביסודות התיאוריה הכלכלית, במודלים של רציונליות חסומה, בתורת קבלת החלטות ובתורת המשחקים.

תקציר

בשנים האחרונות נוברת בעולם הפופולריות של התערבויות ממשלתיות "רכות" אשר אינן כופות על הציבור החלטות כאלה או אחרות אך מנצלות תובנות מתחום הפסיכולוגיה כדי להניע אנשים לקבל החלטות שהממשלה סבורה שהן נכונות להם. דוגמה להתערבות כזאת היא סידור עמדות המזון בקפטריה באופן שיעודד בחירה בלתי מודעת במנות בריאות יותר בלי למנוע צריכת מזון פחות בריא ממי שחפץ בכך. ניגשנו לבחון מה חש הציבור כלפי ההתערבויות הממשלתיות המתמרנות אותנו בהחלטותינו האישיות. באמצעות שאלון מקוון, ביקשנו להבין מהן עמדותיהם של סטודנטים בארצות הברית, בגרמניה ובישראל בנוגע להיבטים שונים של התערבויות אלו. מצאנו שאין קונצנזוס התומך בהן: פרטים רבים מסתייגים מהתערבויות רכות גם כשמטרת ההתערבות רצויה בעיניהם, והם מעדיפים שבמקומן יסופק לציבור מידע שיאפשר לו לקבל החלטה מושכלת. הסיבות המרכזיות להתנגדות הן סלידה ממניפולציה על ידי "אח גדול" וחשש ממדרון חלקלק שבסופו הממשלה תתמרן אותנו גם כשלא נסכים עם מטרת ההתערבות. אנו סבורים שבשקלול רווחת הציבור המופקת מהתערבויות אלו, יש להביא בחשבון את ההתנגדות הניכרת לשיטה עצמה.

* אנו מודים למרכז אדמונד י. ספרא לאתיקה על מענק המחקר.

הפטורנליזם הליברטריאני

הממשלה מתערבת בתהליך קבלת ההחלטות של העובדים באופן מניפולטיבי: התזכורת התמימה כביכול של ילדינו סמוך להחלטת החיסכון מציפה אותנו בתחושת אחריות הורית ודוחפת אותנו לרמת חיסכון גבוהה יותר למען עתידם.

מה אתה, הקורא, מרגיש כלפי ההתערבות הממשלתית שתוארה בתרחיש? האם אתה משבח את הממשלה על מאמציה להביא את האזרחים לקבל החלטות טובות יותר או שמא אתה חש סלידה מהמניפולציה שלה? ואולי אתה סבור שאם תכלית ההתערבות היא בגדר "הכרח קיומי", מוטל על הממשלה לכפות אותה, ואם לאו - עליה לשמור על מרחק נגיעה מכיסו, פיו ומוחו של האזרח?

ההתערבות הממשלתית שתוארה מתאיימה לנישה שנעשית מקובלת יותר ויותר במדינות המערב ונקראת *פטורנליזם ליברטריאני* (Camerer et al., 2003; Thaler and Sunstein, 2003; Sunstein, 2014). פטרנליזם - כי הממשלה מתערבת בהחלטות אישיות של אזרחיה מתוך אמונה שהיא יודעת טוב מהם מה רצוי בשבילם; *ליברטריאני* - כי הממשלה אינה כופה דבר ומותירה, לכאורה כמובן, חופש בחירה מוחלט בידי האזרחים - ברצותם חוסכים וברצותם אינם חוסכים. הממשלה מנצלת תובנות מתחום הפסיכולוגיה ויוצרת סביבה המעודדת אנשים לבצע החלטות שהיא סבורה שהן נכונות להם. התערבות מסוג זה נקראת בספרות גם התערבות רכה, או נאדני (מרב התלהבות מהנישה, המושג זכה לשם עברי: הינד). לעומת זאת, התערבויות קשות כוללות שינוי תמריצים וקביעת נורמות ואכיפתן (כמו מיסוי על מוצרי צריכה מזיקים והשתת קנס על השלכת פסולת ברחוב).

האטרקטיביות של גישה זו נובעת מכך שההתערבות היא מינימלית, אין צורך לחוקק חוק חדש ליישומה, והיא מותירה תחושה של היעדר כפייה על הפרט. דוגמאות ידועות להצלחת התערבויות רכות כוללות שיפור בבריאות התזונה של תלמידים ועובדים בעקבות הנחת מנות בריאות בתחילת המסלול בקפטריות של בתי ספר ומקומות עבודה (Rosin et al., 2011; Thaler and Sunstein, 2009), והגדלת

נתחיל בתרחיש דמיוני. דמה שבתחילת כל שנה אתה חייב למלא במקום עבודתך טופס בו אתה מאמת פרטים, מחליט על תוכניות ביטוח, בוחר אם להירשם למרכז הספורט וגם קובע את האחוז ממשכורתך שיופרש מדי חודש לתוכנית חיסכון ארוכת טווח המניבה את ריבית החסכונות המקובלת בשוק. השנה התברר לך שהטופס שונה ולפני שנשאלת על אחוז החיסכון התבקשת לפרט את שמות ילדיך, תאריך הולדתם ושם מוסד החינוך בו הם לומדים. השאלות עוררו את השתוממותך. פנית למנהל יחידת הכספים שגילה את אוזןך שהשאלות ומיקומן בטופס מתחייבים מתקנה ישירה של משרד האוצר. ברשת מצאת את ההסבר להוראה הממשלתית: מתברר שמחקרים פסיכולוגיים מראים שאנשים נוטים להתחייב לשעור חיסכון גבוה יותר אחרי שהם נדרשים למלא פרטים על ילדיהם. זאת ועוד, מחקרים מצביעים על כך שרובנו חשים חרטה בגיל מתקדם, למשל כשאנו רוצים לסייע לילדינו לרכוש דירה, על שלא חסכנו יותר כשהיינו צעירים. הממשלה טוענת שהיא איננה נהנית מרמת חיסכון גבוהה של הציבור ופועלת אך ורק מתוך רצון להיטיב עם האזרחים ולסייע להם בקבלת ההכרעות הנכונות להם.

למראית עין, הממשלה בתרחיש המתואר שומרת על חופש הבחירה של האזרחים. היא איננה מטילה חובת חיסכון ואינה מסבסדת אותו, כך שהאפשרויות הגשמיות העומדות בפני הפרט אינן מושפעות מההתערבות. ובכל זאת,

שיעור החיסכון הפנסיוני בארצות הברית בעקבות קביעת ההצטרפות להסדר חיסכון כבירית מחדל, כאשר פרישה מההסדר מחייבת פעולה יזומה של העובד (Madrian and Shea, 2001; Choi et al., 2004).

חלק מרעיונות הנאדג' טריוויאליים עד כדי ניחוח. כל פקיד בנק יודע שהסיכוי שלקוח יקרא מכתב שקיבל מהבנק גדל כאשר המכתב נפתח בהתייחסות אישית ללקוח במקום בביטוי הלבבי "לקוח יקר". חלק מהרעיונות הופיעו זה מכבר בספרות האקדמית בתחום השיווק. ובכל זאת, רב המכר שנשא את הכותרת הקצרה והסקסית Nudge (Thaler and Sunstein, 2009) הביא לפריצת דרך במקובלות של הגישה. במדינות רבות הוקמו בעשור האחרון יחידות ייעודיות שמטרתן להטמיע את חוון הנאדג' בעבודת הממשלה. המפורסמת שבהן היא יחידת ה-BIT (Behavioral Insight Team) שהוקמה בבריטניה בשנת 2010. ב-2015 חתם הנשיא אובמה על צו נשיאותי שלמעשה מורה לסוכנויות הממשלה להשתמש בתכסיסים פסיכולוגיים למען רווחת העם האמריקאי. גם בישראל היו מספר יוזמות ליישום הרעיונות הללו, בין השאר במשרד ראש הממשלה, במשרד האוצר ובביטוח הלאומי.

בה בעת, הפטרנליזם הליברטריאני עורר לא מעט ביקורת (ראה, למשל, Glaeser, 2006; Loewenstein and Haisley, 2008; Rizzo and Whitman, 2009; Hausman and Welch, 2010; Selinger and Whyte, 2011; Grüne-Yanoff, 2012; Rebonato, 2012; Vallgård, 2012; White, 2013; Fumagalli, 2016). בתמצית:

1. **רווחה היא סובייקטיבית.** גם אם מעצבי המדיניות מנסים לפעול למען רווחת הציבור, אין להם יכולת לדעת מה טוב לאנשים אחרים. ביומרה לדעת מה טוב ל"אזרחים הפשוטים" יש משום יוהרה.

2. **האוכלוסייה מגוונת.** אפילו אם מעצבי המדיניות מנסים להתאים את מטרת ההתערבות לפרמטרים של קבוצות אוכלוסייה מסוימות (למשל, לחלקים שונים של האוכלוסייה מתאימות רמות חיסכון שונות) לא תיתכן התאמה אישית לחלוטין ותמיד יימצאו פרטים שההתערבות עלולה אפילו להיות מזיקה עבורם.

3. **היעדר שקיפות.** בחלק מההתערבויות הרכות, מעצבי

המדיניות מתמרנים את הפרט ללא ידיעתו ובוודאי שללא הסכמתו. גם כשהפרטים מיוזעים בפרטים הטכניים של ההתערבות הם בדרך כלל אינם מודעים להשפעה של ההתערבות על החלטתם או שאינם מפנימים אותה במלואה.

4. **עקרון האוטונומיה.** מקומו של תהליך קבלת ההחלטות של האדם הוא בתחום האוטונומיה המקודשת של הפרט, ושם הוא צריך להישאר. כלומר, גם בפטרנליזם הליברטריאני יש בסופו של דבר פגיעה בעיקרון של חופש הבחירה.

5. **התנערות מאחריות אישית.** בהתערבות ממשלתית בהחלטות אישיות טמונה סכנה שבטווח הארוך היא תביא לכך שפרטים ירגישו פחות מחויבים לגורלם, יהיו יותר תלויים ברשויות ויצפו באופן לא מציאותי מה"אח הגדול" לדאוג להם.

6. **קיום חלופות.** ישנן חלופות עדיפות (ובדרך כלל לא הרבה פחות יעילות) כמו מתן מידע נגיש ואמין בנושאים שהציבור מעוניין בהם, שלפרט קשה להשיג בכוחות עצמו.

7. **מגבלות על הרציונליות של מעצבי המדיניות.** מעצבי המדיניות הם בני אדם בדיוק כמו האזרחים שהם מנסים להשפיע על פעולותיהם. אין סיבה לחשוב שהם חסינים מהחלטות שגויות, גם אם הם נושאים תואר אקדמי בכיר. הבדל חשוב בינם לבין אזרחים מהשורה: טעות של מעצב מדיניות תשפיע על מספר גדול של אנשים....

8. **המדרון החלקלק.** הקלות ביישומן של התערבויות רכות והלגיטימיות שהן זוכות לה בזכות האקדמיה הליברלית, עלולים לסלול את הדרך להתערבויות ממשלתיות גם בנושאים פחות לגיטימיים וללא הסכמה רחבה על היותן ראויות.

כן, אמנם הנענו למחקר זה בגלל עמדתנו האישית: אנו שוללים את ההתערבויות הממשלתיות הרכות. מטרנתו במחקר המדווח הינה לחזק את הטיעונים נגד התערבויות ממשלתיות המתמרנות אותנו בהחלטותינו האישיות. נעשה זאת באמצעות ביסוס הטענה שקבוצה ניכרת של פרטים מסתייגת מנישת הפטרנליזם הליברטריאני ושרוחתה נפגעת מהתערבויות רכות גם כשמטרת ההתערבות רצויה בעיני אותם פרטים. אנחנו, כרבים אחרים, סבורים שרווחתו של אדם איננה מבוססת רק על מצבו החומרי. שיקולי

רווחה צריכים להביא בחשבון גם את יחסו של האדם לאופן בו הממשלה פועלת ובפרט את התנגדותו למניפולציות שהיא מבצעת כדי להטות את החלטותיו. אנו סבורים שעל הממשלה לספק לאזרחים מידע אמין ונגיש שיאפשר להם לקבל החלטות מושכלות בין אם הן נראות לממשלה רצויות ובין אם לאו. אבל אנחנו סולדים מהרעיון שהממשלה, אפילו בסיוע "מועצת גדולי האקדמיה", תעצב את תהליכי קבלת ההחלטות שלנו.

המחקר והממצאים המרכזיים

שאלות המחקר שלנו עוסקות בהתערבויות ממשלתיות המיועדות להביא פרטים בחברה מתעניינים אך ורק בתוצאה המושגת על ידי התערבויות ממשלתיות או שמא הם רגישים גם לאופן בו התוצאה מושגת? האם הציבור מעדיף תוצאה טובה פחות המושגת ללא התערבות ממשלתית רכה על פני תוצאה טובה יותר המושגת באמצעות מניפולציות? האם הסתייגות הפרטים מדרכים מסוימות בהן הממשלה מנסה להשפיע על התנהגותם מובילה חלק מהם לעשות את ההפך ממה שהמדיניות הממשלתית דוחפת לכיוונו? מהם הגורמים המטרידים את הציבור בנוגע לשיטות שבעיקרן מיועדות לתמרן את הפרטים עצמם להחלטה "נכונה יותר"?

עבודתנו מתבססת על שאלון מקוון (Arad and Rubinstein, 2018). שתי גרסאות שלו מולאו על ידי 619 סטודנטים לתואר ראשון בשלוש אוניברסיטאות – בארצות הברית (227), בגרמניה (229) ובישראל (163). מדובר בקבוצת משתתפים מגוונת אך מובן שהיא אינה מייצגת בהכרח את עמדות כלל האוכלוסייה. בשאלון ביקשנו ללמוד כיצד הציבור מתייחס להתערבויות רכות המיועדות לצמצם את צריכת המזון הלא בריא של הפרטים בלי לכפות זאת עליהם. בחרנו בסוגיית התזונה הלא בריאה בשל הפופולריות שלה בדיון הציבורי והאקדמי בנושא ההתערבויות הרכות. מדובר בהתערבות בהחלטה אישית מובהקת של היחיד שיש לה השלכות עקיפות בלבד על האחרים. השאלון כלל מספר שאלות היפותטיות שהוצגו למשתתפים באופן סדרתי בארבעה מסכים. כחצי מהמשתתפים במחקר נבחרו באופן אקראי לענות על גרסת השאלון המתוארת למטה. החצי השני של המשתתפים ענו על גרסה דומה שתואר בהמשך.

מסך ראשון: למשתתפים נאמר שלאחרונה יש עיסוק מוגבר בכך שהציבור צורך מזון לא בריא הגורם לבעיות בריאותיות משמעותיות. הממשלה החליטה להתערב על מנת להפחית את צריכת המזון הלא בריא והיא דורשת ממעסיקים לסמן מוצרים בריאים בקטגוריות שבאחריותם בתוויות ירוקה. המשתתפים התבקשו להתייחס להתערבות זאת על הציר שבין חיובי מאוד לשלילי מאוד (בין 1 ל-5). מדובר בהתערבות שעיקרה מתן מידע המאפשר לצרכנים לשקול בצורה מושכלת את התחליפות שבין תאוותם לאוכל מפתה לבין רצונם להישמר לנפשותיהם.

ממצא 1: כמעט כל המשתתפים (למעט 6% בגרמניה ו-4% בארצות הברית) הביעו עמדה חיובית כלפי ההתערבות הדורשת סימון של מוצרים בריאים.

העמדה החיובית מרמזת על הסכמה כללית שלממשלה צריך להיות עניין בבריאותם של האזרחים ושעליה לנקוט אמצעים כדי להביא למודעותם סיכונים בריאותיים משמעותיים.

מסך שני: תחילה נאמר למשתתפים שמחקרים פסיכולוגיים הראו שהשמעת מוסיקת רקע מסוימת יכולה לגרום לשינוי התנהגות באופן תת-מודע. לא מדובר בסיפור דמיוני לחלוטין. מאמרים בכתבי עת אקדמיים מעידים על השפעת מוסיקת רקע על התנהגות צרכן בבית העסק אליו הגיעו (North and Hargreaves, 2009; Hansen and Melzner, 2014). לאחר מכן תואר תרחיש לפיו הממשלה החליטה לדרוש ממעסיקים להשמיע בקטגוריות בהן סועדים העובדים מוסיקת רקע הגורמת להימנעות מצריכת מזון לא בריא. שוב התבקשו המשתתפים להתייחס להתערבות המוצעת על הציר שבין חיובי מאוד לשלילי מאוד. בניגוד למסך הקודם, מדובר בהתערבות שאמורה להשפיע על תהליך קבלת ההחלטות של פרטים ללא ידיעתם וללא הסכמתם. ההתערבות אינה משנה את מצב הידיעה שלהם, אינה משנה את מערכת התמריצים (מחירי המוצרים) ואינה כופה דבר. כאמור, היא אמורה להשפיע רק על תהליך קבלת ההחלטות של העובדים. הפעם, בניגוד לממצא 1, פחות מחצי מהמשתתפים הביעו עמדה חיובית לגבי התערבות מוסיקת הרקע.

ממצא 2: אחוז ניכר של משתתפים הביעו עמדה שלילית כלפי התערבות באמצעות השמעת מוסיקה בקטגוריות: 31% בארצות הברית, 35% בגרמניה ו-45% בישראל.

הייתי בוחר ב-	שיפור בבריאות התזונה כתוצאה מהשמעת מוסיקה מתאימה	שיפור בבריאות התזונה כתוצאה מסימון מוצרים בריאים
☐ סימון המוצרים ☐ השמעת המוסיקה	8%	20%
☐ סימון המוצרים ☐ השמעת המוסיקה	12%	20%
☐ סימון המוצרים ☐ השמעת המוסיקה	16%	20%
☐ סימון המוצרים ☐ השמעת המוסיקה	20%	20%
☐ סימון המוצרים ☐ השמעת המוסיקה	24%	20%
☐ סימון המוצרים ☐ השמעת המוסיקה	28%	20%
☐ סימון המוצרים ☐ השמעת המוסיקה	32%	20%

איור 1: הטבלה המשמשת לחילוף העדפות המשתתפים בין שתי שיטות ההתערבות. שיפור בבריאות נמדד על פי אחוז הציבור שהפחית את צריכת המזון הלא בריא כתוצאה מההתערבות.

הראשונות בטבלה. בדומה, נאמר שמתתף מעדיף ממש את השמעת המוסיקה אם הוא בחר בשיטה לפחות בחמש השורות האחרונות בטבלה.

תשובתם של אנשים הנשאלים על עמדתם בנוגע להתערבות ממשלתית, אינה מבחינה בדרך כלל בין העמדה כלפי המטרה הגשמית של ההתערבות לבין העמדה בנוגע לשיטת ההתערבות. כך, מעצם הבעת אי-שביעות רצון מהתערבות מסוימת, לא ניתן להסיק אם מדובר בהסתייגות ממטרת ההתערבות, בכפירה באפקטיביות שלה או ברתיעה מהשיטה. מחקרים קודמים שבחנו את עמדות הציבור בנושא (לדוגמה; Hagman et al., 2015; Sunstein, 2016; Jung and Mellers, 2016) לא הבחינו בצורה מספקת בין הדברים. גישתנו מיוחדת בכך שהיא מבודדת את הגורמים הללו ומאפשרת להעריך את סדר הגודל של הקבוצה בחברה הסולדת מהמניפולטיביות של ההתערבויות הרכות.

ממצא 3: חלק ניכר מהמשתתפים הביעו התנגדות להתערבויות הרכות כדי כך שהיו מוכנים להקריב אחוזים ניכרים של יעילות (בשיפור בריאות הציבור) ובלבד שהמשלה תימנע ממניפולציות בתהליכי קבלת ההחלטות של האזרחים ובמקום זאת תקל עליהם באמצעות הנגשת מידע על הערך הבריאותי של מוצרי המזון.

תוצאות מפורטות של התגובות במסך השלישי מוצגות בטבלה 1. מסתמן רוב למשתתפים המעדיפים ממש את

את ממצא 2 יש להעריך לאור התגובות האוהדות לשאלה במסך הראשון שעסקה בהתערבות שכל מהותה מתן מידע המעודד הפחתת תזונה לא בריאה. מסתבר שקיימת קבוצה משמעותית של אנשים שסולדים מהתערבות מוסיקת הרקע למרות אהדתם למטרת ההתערבות ולמרות תמיכתם בהתערבות בצורה של מתן מידע. כלומר, **שיטת ההתערבות** (השמעת מוסיקה המיועדת להביא להחלטות תזונה מסוימות) היא שמפריעה לקבוצה זו.

מסך שלישי: ביקשנו לחלץ מהמשתתפים את שיעור התחלופה שלהם בין יעילות ההתערבות לבין דרך ההתערבות. המשתתפים התבקשו להשוות שבע פעמים (ראה איור 1) בין שתי שיטות התערבות: סימון מוצרים בריאים בתווית ירוקה והשמעת מוסיקת רקע. בכל ההשוואות נאמר למשתתפים שסימון המוצרים צפוי להביא 20% מהציבור להפחית את צריכת המזון הלא בריא. לעומת זאת, בכל אחת משבע ההשוואות הוצגה רמת יעילות שונה להתערבות המוסיקלית, מ-8% ועד 32% בהפרשים של 4%. שיטה זו מחלצת מהמשתתפים מידע עשיר יותר על העדפותיהם מאשר אילו היינו שואלים שאלה כגון "עד כמה אתה מעדיף שיטה אחת על פני השנייה". משתתף מביע העדפה חזקה לשיטה אחת על פני השנייה על ידי נכונותו להקריב אחוזי יעילות ניכרים כדי לקבל את השיטה המועדפת עליו. נאמר שמתתף מעדיף ממש את סימון המוצרים אם הוא נכון להקריב אחוזי יעילות כדי לקבל שיטה זו ולא את האחרת.

כלומר, הוא בחר בסימון המוצרים לפחות בחמש השורות

ישראל	גרמניה	ארה"ב	מדינה
72	106	107	מספר משתתפים
67%	61%	55%	מעדיפים ממש את סימון המוצרים
0%	5%	1%	מעדיפים ממש את המוסיקה
33%	34%	44%	אחרים (בוחרים לפי יעילות)

טבלה 1: אחוז המשתתפים שמעדיף ממש כל אחת משיטות ההתערבות בשלוש המדינות. משתתף מוגדר כמעדיף ממש שיטה אחת על פני השנייה אם היה מוכן להקריב מייעילות ההתערבות כדי לקבל אותה ולא את האחרת.

כצפוי, כמעט כל המשתתפים (למעט אחוזים זניחים בארצות הברית ובגרמניה) הסכימו שצריכת מזון בריא היא מטרה ראויה. תוצאה זו מאפשרת לנו להמשיך ולבחון מה **בשיטה** מטריד את אלו שהביעו עמדה שלילית כלפי ההתערבות מוסיקת הרקע, למרות הסכמתם עם מטרת ההתערבות.

ארבע האמירות האחרות תמצתו את הטיעונים העיקריים שהובאו בספרות כביקורת על ההתערבויות הרכות:

2. הרכב התזונה של האזרחים הינו מחוץ לתחום ההתערבות הלגיטימי של הממשלה. (זה לא עניינה של הממשלה).

3. לא ראוי שהממשלה תטה החלטות אישיות של אזרחים ללא ידיעתם. (סלידה ממניפולציה).

4. יש חשש שההתערבות מסוג זה תביא אזרחים להתנער מאחריותם האישית לבריאותם. (פגיעה בעקרונות האחריות האישית).

5. הצלחת ההתערבות עלולה להביא את הממשלה לנסות להשפיע בדרך דומה על החלטות האזרחים גם בתחומים בהם אין הסכמה על הבחירה הראויה. (חשש ממדרון חלקלק).

בניתוח התייחסות המשתתפים לאמירות, השווינו תחילה בין תגובות המשתתפים שהביעו יחס שלילי להתערבות הרכה במסך השני לבין תגובות כל שאר המשתתפים. יתר הסכמה עם אמירה מסוימת בקבוצת המשתתפים אשר הביעו שליליות כלפי ההתערבות הרכה מרמז שמדובר בסיבה להתייחסות השלילית.

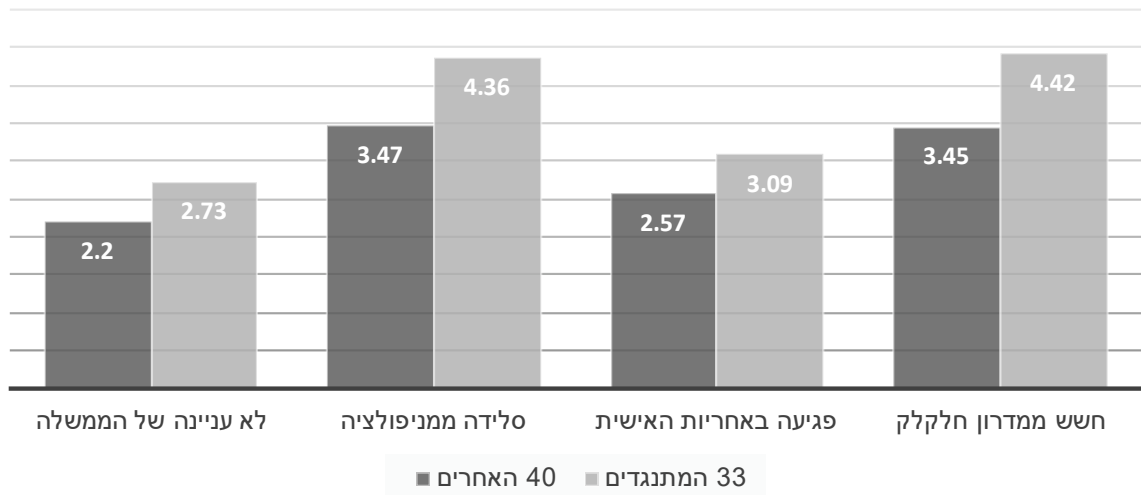
סימון המוצרים הבריאים בירוק על פני השמעת מוסיקת הרקע המתאימה. בנוסף, משתתפים רבים בוחרים תמיד את השיטה היעילה יותר ובמקרה של יעילות זהה בוחרים בסימון המוצרים.

באמצעות שאלון דומה ביקשנו מקבוצות משתתפים אחרות בשלוש המדינות להשוות באותו אופן בין שתי התערבויות: האחת "רכה" - חיובן של מסעדות לסדר את המנות בתפריט מהבריאה לפחות בריאה (שיטה המיועדת לנצל את נטייתם של אנשים לבחור את המנות הראשונות ברשימה) והשנייה "אינפורמטיבית" - השקת אפליקציה ממשלתית נוחה ומהימנה שתיתן מידע מדויק על ערכי התזונה של כל מנה בכל מסעדה. חלק ניכר מהמשתתפים העדיפו את האפליקציה על פני ההתערבות בסידור התפריט גם במחיר של ירידה משמעותית ביעילות ההתערבות. תוצאה איכותית דומה התקבלה גם כאשר האפליקציה הוחלפה במסע הסברה ממשלתי בנושא בריאות התזונה. כלומר, גם כאן משתתפים רבים הביעו העדפה חזקה להתערבויות אינפורמטיביות על פני ההתערבויות רכות.

מסך רביעי: המשתתפים התבקשו לבטא את מידת הסכמתם עם חמש אמירות הנוגעות להתערבות מוסיקת הרקע על הציר שבין אי-הסכמה להסכמה (מאוד לא מסכים, לא מסכים, ניטרלי, מסכים, מאוד). חלק זה של השאלון נועד לבדוק מהו מקור חוסר הנחת מההתערבות הרכה. האמירה הראשונה הייתה:

1. רצוי שאזרחים יפחיתו משמעותית את צריכת המזון הלא בריא.

הסכמה עם האמירות בנוגע להתערבות המוסיקה

איור 2: ממוצע ההסכמה עם האמירות בין 1 ל-5 בקרב ישראלים הסולדים מהתערבות מוסיקת הרקע ובקרב האחרים (חיוביים וניטרליים כלפי ההתערבות), כאשר 1 מייצג חוסר הסכמה מוחלט, 3 מייצג עמדה ניטרלית ו-5 מייצג הסכמה מוחלטת.

הרגרסיה מצביעה על קשר (חיובי) מובהק בין העמדה השלילית כלפי ההתערבות לבין סלידה ממניפולציה, כאשר מנכים את השפעת ההתייחסות לאמירות האחרות. בארצות הברית, העמדה השלילית קשורה במיוחד לחשש מפגיעה בעקרון האחריות האישית. החשש ממדרון חלקלק משפיע באופן חלש יותר על העמדה השלילית בארצות הברית, ואילו בישראל ובגרמניה השפעתו איננה מובהקת.

הגוף המתערב - מעסיק לעומת ממשלה

האם ההתייחסות השלילית לפעולות שנועדו להטות את החלטות הפרטים לטובתם שלהם נובעת מכך שהגורם המתערב הינו הממשלה? האם המשתתפים היו מקבלים את ההתערבות באופן חיובי יותר אם הגורם המתערב לא היה כרוך בשלטון? ניסינו לברר זאת על ידי השוואה בין תשובות מחצית המשתתפים לשאלון שתואר לעיל לתשובות החצי השני של המשתתפים לשאלון דומה, שנבדל ממנו רק בכך שהגורם המתערב הוא המעסיק ולא הממשלה.

ממצא 6: למשתתפים גישה חיובית יותר כלפי ההתערבות הרכה כאשר היוזם שלה הוא המעסיק.

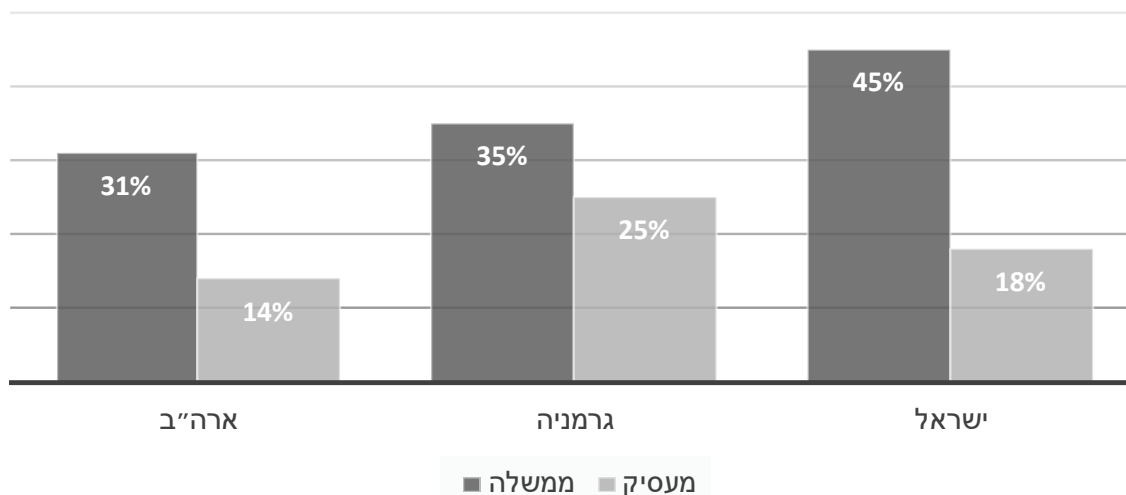
ממצא 4: המסתייגים מהתערבות מוסיקת הרקע נטו להסכים יותר עם כל אחת מארבע האמירות 2-3-4-5.

הממצא התקבל בשלוש המדינות ומצביע על הרלוונטיות של כל ארבע הסיבות להתנגדות להתערבות הרכה. איור 2 מציג את תמצית הנתונים הישראליים.

ממצא 5: מסתמן שהסיבות העיקריות להתנגדות להתערבות הרכה הן חשש ממניפולציה וממדרון חלקלק.

הגענו לממצא זה מבדיקת המתאם בין עמדה שלילית כלפי ההתערבות לבין כל אחת מהסיבות המצוינות בטבלה. בגרמניה היחס השלילי מתואם עם כל הסיבות למעט זו הרואה בהתערבות פגיעה בעקרון האחריות האישית. המתאם עם הסלידה ממניפולציה חזק במיוחד (מתאם פירסון 0.45). בישראל קיים מתאם עם כל אחת מהסיבות והמתאמים החזקים ביותר הם עם הסלידה ממניפולציה (0.47) ועם החשש מהמדרון החלקלק (0.45). בארצות הברית המתאמים הם עם כל הסיבות למעט "זה לא עניינה של הממשלה", וערכי המתאם הם בתחום 0.22-0.27. מסקנה דומה מתקבלת באמצעות אמידה של רגרסיה לינארית בה המשתנה המוסבר הוא העמדה כלפי התערבות מוסיקת הרקע והגורמים המסבירים הם ההתייחסות לארבע האמירות הני"ל. בישראל ובגרמניה,

אחוז המתנגדים להתערבות מוסיקת הרקע כתלות בגוף המתערב

איור 3: אחוז המשתתפים המביעים עמדה שלילית כלפי התערבות מוסיקת הרקע בשלוש המדינות, כתלות בגוף המתערב.

בו הם עובדים בחברה המאפשרת לכל עובד לחסוך בין 0 ל-8 אחוזים משכרו בחשבון חיסכון מיוחד הנושא ריבית אטרקטיבית וניתן למשיכה רק עשר שנים לאחר פתיחתו. כל עובד חייב להצהיר מדי חודש על שיעור החיסכון שבחר על ידי מילוי טופס מקוון פשוט. מוצע לעובדים לקבוע את שיעור החיסכון של 8% כברירת מחדל שיוכלו לבטל בקלות בכל עת. המשתתפים נשאלו האם היו מצטרפים באופן עצמאי להסדר ברירת המחדל.

למשתתפים בקבוצה השנייה נאמר שהממשלה סבורה שייטב לכל אזרח אם יחסוך יותר, ולכן הורתה למעסיקים לצרף את העובדים להסדר חיסכון אוטומטי בשיעור של 8% בכל חודש. העובדים יכולים לבטל את הסדר ברירת המחדל אם הם מעוניינים בכך, ואז לשוב ולקבוע את שיעור החיסכון בכל חודש בטופס המקוון. הסדר ברירת המחדל

בשלוש המדינות (ראה איור 3), הסולדים משימוש במוסיקת רקע להשפעה על בחירת מזון היו מעטים יותר כאשר המתערב היה המעסיק בהשוואה למצב בו הגוף המתערב היה הממשלה. הסבר אפשרי: בניגוד לממשלה, למעסיק יש מרחב קטן של נושאים שהוא יכול להתערב בהם ולכן התערבותו איננה מעוררת חשש ממדרון חלקלק. יתר על כן, סביר שהתערבות המעסיק בנושא זה נתפסת כיוזמה מיטיבה שאינה נובעת מחובה של המעסיק ולכן מצטיירת כחיובית יותר.

"העושים להכעיס"

במערך ניסויי אחר חולקו המשתתפים באופן אקראי לשתי קבוצות. למשתתפים בקבוצה אחת הוצג תרחיש

מדינה	גרמניה	ארה"ב	הצטרפו להסדר ברירת המחדל באופן עצמאי (מבין משתתפי קבוצה 1)
ישראל	74% (מתוך 96)	78% (מתוך 111)	79% (מתוך 159)
ישראל	55% (מתוך 132)	65% (מתוך 97)	לא ביטלו את הסדר ברירת המחדל שהממשלה קבעה (מבין משתתפי קבוצה 2)

טבלה 2: אחוז המשתתפים הבוחרים להצטרף/להישאר בהסדר ברירת המחדל בשלוש המדינות.

נועד למתן את הפיתוי של עובדים להשתמש בכספם באופן מייד ו"לקוות לטוב" בעתיד. המשתתפים התבקשו לציין אם היו מבקשים לבטל את הסדר ברירת המחדל.

ממצא 7: ההתערבות הממשלתית דווקא מקטינה את קבוצת המשתתפים הבוחרים בפעולה ה"רצויה".

טבלה 2 ממחישה כי בכל שלוש המדינות בהן נערך הניסוי, אחוז המשתתפים שבחרו להצטרף מרצונם להסדר ברירת המחדל (בקבוצה הראשונה) גדול משמעותית מאחוז אלה שדבקו בבירור המחדל שהסדירה הממשלה (בקבוצה השנייה).

משתתפים רבים יותר היו מוכנים להצטרף להסדר מרצונם מאשר להישאר בהסדר שהיה יוזמה ממשלתית. הסבר סביר לפער הוא שכ-10% מהציבור סולדים מההתערבות הממשלתית הרכה עד כדי כך שהם מניבים "להכעיס" (בין אם במודע ובין אם לא). אמנם אין מדובר בקבוצה גדולה, ועם זאת היא אינה זניחה. נוסף ל-10% הללו, מצאנו (באמצעות שאלה אחרת בניסוי) שגם מתוך קבוצת המשתתפים שלא ביטלו את ההסדר, משתתפים רבים (26% בישראל, 42% בארצות הברית ו-59% בגרמניה) ראו את ההתערבות הממשלתית בשלילה.

דיון

1. למי קוסם רעיון הנאדג' ומדוע? התערבויות רכות זוכות להצלחה גדולה בעולם המערבי, במיוחד בקרב אנשי ציבור והשכבה החברתית הליברלית. קסמה של התערבות זו הוא שלכאורה יש בה כדי להיטיב עם הפרטים בלי לפגוע בחירותם. ההתערבויות הרכות מאפשרות לאנשי ציבור וליועציהם להפגין אכפתיות כלפי ההמון בעלות זניחה וללא התנגדות ציבורית ניכרת (מעבר לביקורת נשכנית של קומץ "פילוסופים").

האקדמיה הכלכלית מקבלת את העיסוק בפטרנליזם הליברטריאני בברכה מיוחדת, שהרי מדובר בהזדמנות נדירה לבצע מחקר אקדמי במדעי החברה שהוא גם מועיל לעולם באופן ישיר. נדמה שכאן מתממשות נטיות אליטיסטיות של מקצת מאנשי האקדמיה הסבורים שהם חכמים מהאזרחים הפשוטים ויודעים טוב יותר מה רצוי להם.

2. תפקיד הממשלה. רתיעתנו שלנו מהתערבויות רכות איננה סותרת את אמונתנו שיש מקום להתערבות ממשלתית בנושאים כלכליים. תפקידה של ממשלה לעצב את כללי המשחק הכלכליים שבמסגרתם הפרטים יכולים לממש בחופשיות את רצונותיהם, יכולותיהם וצורכיהם. יש מקום להתערבות ממשלתית המיועדת למנוע רמאות והטעייה. ויש אולי מקום לשימוש באלמנטים פסיכולוגיים כדי להשפיע על פעולות היחיד המשליכות על הרבים. לדוגמה, יש הצדקה לשרטט חיצים המכוונים לפחי אשפה בפארקים ציבוריים כדי להביא נופשים, גם אם לא במודע, להשליך פסולת לפח.

זאת ועוד, לטעמנו יש היגיון בכך שהממשלה תעביר לציבור מידע הנחוץ להחלטותיו הבסיסיות. השגת מידע רלוונטי, למשל לגבי בריאות מוצרי מזון, דורשת מקורות ומומחיות שאין ליחיד. חשוב שהממשלה תשיג מידע אמין ותפיץ אותו כך שיהיה נגיש לכל האזרחים. הצגת מידע עשויה להיות מניפולטיבית כשלעצמה, אך על הממשלה לעשות את המיטב כדי להציגו באופן שאינו מטה את החלטות הפרטים. מובן שמדובר בפעולה מאתגרת יותר מהקמת יחידת נאדג' המאפשרת לממשלה לצאת ידי חובה בכמה תחבולות פסיכולוגיות, היוצרות את הרושם שכוונתה רק להיטיב עם אזרחיה.

3. רווחה. האם הפטרנליזם הליברטריאני מועיל או מזיק לרווחת הפרט והציבור? התשובה לשאלה תלויה כמובן בהגדרת "רווחת הפרט והציבור", סוגיה מרכזית בכל הקשור למדיניות כלכלית, ויש לה נפקות מיוחדת לשרטוט גבולות הלגיטימיות של ההתערבויות הרכות. איננו מתיימרים להציג משנה סדורה בנושא אבל נדגיש נקודה חשובה אחת: כמו רבים אחרים, אנו סבורים שהתערבות ממשלתית המתיימרת לשפר את רווחת הציבור צריכה להיבחן לא רק בתוצאותיה הגשמיות, כגון עושרם של הפרטים ומצבם הבריאותי. **רווחת הציבור צריכה לשקלל גם את יחסם של הפרטים לדרך בה מושגות תוצאות גשמיות אלה.**

לפיכך, תוצאות המחקר צריכות להפחית ספקות בקרב הציבור ובקרב מקבלי החלטות בנוגע למוסכמה שהתערבויות רכות משפרות בהכרח את רווחת הציבור. הכלכלן או המשפטן, הממליץ על כלי מדיניות מבית המדרש הזה, צריך להביא בחשבון שההתערבות נוגדת את רצונם של רבים בחברה.

4. **סיכום עמדתנו.** גישת הפטרנליזם הליברטריאני מתבססת על הנחה שלפרט יש רצון מוגדר כלשהו אבל שאיננו מצליח לפעול כדי להגשימו בעטיין של הטיות פסיכולוגיות שונות. המומחים ומתכנני המדיניות יודעים מהו אותו הרצון ועוזרים לפרט לממש אותו. בסופו של דבר אמור הפרט להיות אסיר תודה על כך שהמדיניות הוליכה אותו לביצוע בחירות מסוימות. יש המרחיקים לכת ומעזים לומר שהאזרח הפשוט אינו מבין מהן הבחירות שאם יבצען יהיה מאושר יותר בעתיד, ושהמומחים עוזרים לו ל"בחור נכון".

אנחנו מתקוממים נוכח הגישה שלצוות מומחים, חכמים ככל שיהיו, יש יכולת לדעת מהם רצונותיו האמיתיים של היחיד או סמכות להחליט מה טוב עבורו. אנחנו מודאגים

מכך שממשלות עלולות להתאהב בכלי המדיניות הזה ולראות בו תחליף להתערבויות נועזות ראויות. אנחנו חרדים מהמדרון החלקלק העשוי להוביל ממשלות להשתמש בשיטה גם למטרות שאינן מוסכמות בחברה. אנו מאמינים בעיקרון שכל אדם נורמלי ובגיר נושא בנטל האחריות האישית. אנו חוששים שהפטרנליזם הליברטריאני מעצים את התחושות של חלקים ניכרים בציבור שהם פטורים מאחריות זו ושהממשלה אשמה בכישלונותיהם. כל אלה מובילים אותנו לתמוך בכך שהממשלה תספק לנו מידע מהימן ורלוונטי אך תימנע מכל סוג של מניפולציות שנועדו להשפיע על החלטות הציבור בנושאים אישיים.

ד"ר אילה ארד | aradayal@tauex.tau.ac.il

- Arad, A., & Rubinstein, A. (2018). The People's Perspective on Libertarian-Paternalistic Policies. *Journal of Law and Economics*, 61 (2), 311-333
- Camerer, C., Issacharoff, S., Loewenstein, G., O'Donoghue, T., & Rabin, M. (2003). Regulation for Conservatives: Behavioral Economics and the Case for 'Asymmetric Paternalism'. *151 University of Pennsylvania Law Review*, 101, .1211-1254
- Choi, J., Laibson, D., Madrian, B. & Metrick, A. (2004). For Better or For Worse: Default Effects and 401(k) Savings Behavior. Wise, D. (ed.). *Perspectives in the Economics of Aging*. Chicago: .University of Chicago Press
- Fumagalli, R. (2016). Decision Sciences and the New Case for Paternalism: Three Welfare-Related Justificatory Challenges. *Social Choice & Welfare*, 47 (2), 459-480
- Glaeser, E. L. (2006). Paternalism and Psychology. *University of Chicago Law Review*, 73 (1), 133-155
- Grüne-Yanoff, T. (2012). Old Wine in New Casks: Libertarian Paternalism Still Violates Liberal Principles. *Social Choice and Welfare*, 28 (4), .635-645
- Hagman, W., Andersson, D., Västfjäll, D., & Tinghög, G. (2015). Public Views on Policies involving Nudges. *Review of Philosophy and Psychology*, 6 (3), 439-453
- Hansen, J., and Melzner, J. (2014). What you hear shapes how you think: Sound patterns change level of construal. *Journal of Experimental Social Psychology*, 54, 131-138
- Hausman, D. M., & Welch, B. (2010). Debate: To Nudge or Not to Nudge. *Journal of Political Philosophy*, 8 (1), 123-136
- Jung, J. Y & Mellers, B. A. (2016). American attitude toward nudges. *Judgment and Decision Making*, 11, 262-74
- Loewenstein, G., & Haisley, E. (2008). The Economist as Therapist: Methodological Ramifications of 'Light Paternalism'. Caplin, A., & Schotter, A. (Eds.). *Perspectives on the Future of Economics: Positive and Normative Foundations*, volume 1 in the *Handbook of Economic Methodologies*. Oxford, England: .Oxford University Press
- Madrian, B. C., & Shea, D. F. (2001). The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior. *Quarterly Journal of Economics*, 116(4), 1149-1187
- North, A. C., & Hargreaves, D. J. (2009). Music and Marketing. Juslin, P. N. (ed.). *Handbook of Music and Emotion: Theory, Research, Applications*, .909-930. Oxford: Oxford University Press
- Rebonato, R. (2012). *Taking Liberties: A Critical Examination of Libertarian Paternalism*. Palgrave Macmillan

Rizzo, M. J., & Whitman, D. G. (2009). Little Brother Is Watching You: New Paternalism on the Slippery Slopes. *Arizona Law Review*, 51 (3), 685-739.

Rozin, P., Scott, S., Dingley, M., Urbanek, J. K., Jiang, H. & Kaltenbach, M. (2011). Nudge to Nobesity I: Minor Changes in Accessibility Decrease Food Intake. *Judgment and Decision Making*, 6(4), 323–332.

Selinger, E., & Whyte, K. (2011). Is There a Right Way to Nudge? The Practice and Ethics of Choice Architecture. *Sociology Compass*, 5 (10), 923-935.

Sunstein, C. R. (2014). *Why Nudge? The politics of Libertarian Paternalism*. Yale University Press.

Sunstein, C. R. (2016). Do People like Nudges? Do People Like Nudges? *Administrative Law Review*, 68.

Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2003). Libertarian Paternalism. *The American Economic Review*, 93, 175–179.

Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2009). *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness*. 2nd edition. New York: Penguin Books.

Vallgård, S. (2012). Nudge - A New and Better Way to Improve Health? *Health Policy*, 104 (2), 200–203.

White, M. D. (2013). *Manipulation of Choice, Ethics and Libertarian Paternalism*. New York: Palgrave Macmillan.